

IL-GRAMMATKA MALTJA FIĆ-ČOKON

(*Tissokta ma' ta' qabel u tispicċa*).

IL-PARTIĆELLI

Il-Particelli li jista' jkollhom jingħaqdu mal-kelma ta' wrajhom huma :

1. *bi, fi, xi,*

2. *bħal, għal, lil, magħ, tagħ, sa, minn, da(n), di(n), ġo.*

L-oħra jibqgħu għalihom quddiem il-kelma tkun xi tkun.

1. a) Mita l-ewwel żewġ ittri tal-kelma ta' wara *bi, fi u xi* huma waħda vokali u l-oħra konsonanti, *l-i* taqa' u flokha jidħol appostrofu. Ez : *B'rebħa, f'artna, x'qallek.*

b) Mita l-ewwel żewġ ittri tal-kelma huma t-tnejn konsonanti, jibqgħu sħaħ u maħlu minnha. Ez : *Bi sħab, fi ħdan, xi smajt.*

c) Ma' kliem ta'sillaba waħda u ma' l-artikolu jistgħu jingħaqdu. Ez : *Bdan, flok, xħin. Bl-ikrah, fis-sema.*

Il-particella *xi*, mita tħisser *waħdiet*, tinkiteb dejjem *xi* u qatt *x'*, imqar quddiem vokali. Ez : *Xi tifel, xi tħal, xi omm. Għalhekk ikteb xi wħud u mhux x'uħud.*

2. a) Il-particelli *bħal, għal, lil, magħ, tagħ, sa, minn, da(n), di(n), ġo* jingħaqdu biss ma' l-artikolu u jsiru *bħall-, għall-, lill-, mal-, tal-, sal-, mill-, dal-, dil-, gol-*, —u dan biss mita l-kelma tkun tibda b'konsonanti. Ez : *Bħall-ħobż, mas-saqajn, dix-xitla, gol-forn.*

b) Quddiem kelma bl-artikolu, li tkun tibda b'vokali, qatt ma jingħaqdu ma' l-artikolu. Ez : *Bħal l-oħra jin, lil l-egħidewwa, ta' limwiet, minn l-ilma.*

Il-particelli *magħ, tagħ, (li jinkitbu ma', ta')* mita jingħaqdu ma' l-artikolu, jitil fu l-għad. Ez : *Mal-ħajj, iżda ma' l-ogħla.*

[Quddiem kelma, bla artikolu, li tibda b'vokali, il-ma', ta' sa isiru m', t', s'. Ez : *Mommi, s'issa.*]

Il-particella *minn* ma' l-artikolu ssir *mill-*: iż-żewġ *nn* jixxieb-hu f'żewġ *ll*. Ez : *Mill-bogħod, iżda minn l-eqreb.*

İż-żewġ *ll ta' bħall-, għall-, lill- u mill-* quddiem kliem li jibda bl-ittri xemxijin (*x, ċ, ġ, d, s, t, ż, z, l, n, r*). jixxiebhu u jsiru ittra waħda. Ez: *Bħax-xemx, lis-sinjur, mil-lemiñ.*

(Ara t-Tagħrif faċċ. 103-108).

Il-particella *lil* minn xi daqqiet tinhass *ii* jew *l* u din ma għandhiex tithallat ma' l-artikolu *l-* għalhekk għandha tinkiteb *'il* jew *'l*: *Sejjah 'il wieħed, sejħu 'l wieħed.*

Mita *lil* tkun bl-artikolu (*lill-*) jiġi li tinhass ukoll *il* jew *l* u biex tidher li jkollha l-artikolu magħha għandha tinkiteb *'ill-jew 'l-*. Ez: *Sejjah 'ill-mara tiegħi, sejħu 'n-nisa tagħkom.*

(Ara t-Tagħrif faċċ. 109).

Mita l-kliem li jieħu l-particella *lil* ma jkunx irid l-artikolu, noqogħdu attenti li miegħu niktbu *lil* (*'il, 'l*) u mhux *lill-* (*'ill-*, *'l-*). Ez: *Nitolbu 'l Alla, iżda nišħtu 'l-allat. Alla ma tihux artikolu: allāt, iva.*

Il-ħwejjeg ta' bla ruħ, fl-akkużżattiv, ma jeħdux il-particella *lil*: "Rajt *lil* xi hadd (*lil* xi persuna)" iżda "rajt xi ħaġa". Għal-hekk: *Rait 'ul Karmnu*, (*lil Karmnu), *rajna 'l-maqbud*, (*lill-maqbud*); iżda *rajt ktieb, rajna l-ktieb tiegħek.**

Biex tkun taf jekk għandekx tikteb *bħall-ħbieb, għall-ħbieb, lill-ħbieb* (bl-artikolu) jew *bħal ħbieb, għal ħbieb, lil ħbieb* (minn-ghajr artikolu), quddiem ħbieb qiegħed il-particella *ta'* u jekk din issir *tal-* ikteb *bħall-ħbieb* etc., jekk tibqa *ta'* ikteb *bħal ħbieb* etc.

IL-QAGħDA TAL-*Għ* u L-*H*.

Hafna għiltijiet isiru wkoll fil-qagħda tal-konsonanti *għ* u *ħ*.

Il-grammatka, bir-réguli tagħha, tgħallimna kif niktbuhom sewwa. (Ara t-Tagħrif faċċ. 111), Hawn nistgħu ngħidu kif bla taħbiżiżżejjed tal-moħħi, nistgħu, bxi mod, nagħar fu niktbuhom.

Inqabblu dik il-kelma li jkun fiha *Għ* jew *H* ma' oħra li tkun *ta'* l-ISTESS GhAMLA u li fiha minn flok il-*Għ* jew il-*H* ikun hemm *ħ* (jew konsonanti oħra) u fdik il-kelma nqiegħdu l-*Għ* jew il-*H* quddiem jew wara l-voċċali kif tkun qiegħda l-*H* fil-kelma l-oħra.

FIL-BIDU.

Bħal Hámamel — aħħmel (imp.) — naħħmel — maħħmula
ikteb *Għámel — aGħħmel (,,) — naGħħmel — maGħħmula.*

Bħal Hammel — Ħammel (,,) — inħammel — imħammla
ikteb *Għàmmmed — Għammed (,,) — inGħammed — imGħammda.*

Bħal Hażżejj — Hożżejj (,,) — inHażżejj — maħħuż
ikteb *Għadd — Għodd (,,) — inGħadd — maGħħdud.*

FIN-NOFS.

Bhal	DiLek	—	midLuk	—	midiLka (i eufonica),
iktеб	baGħad	—	mibGħud	—	mibeGħda (e eufonica).
Bħal	kiSer	—	kiSra	—	nikSru
iktеб	feHem	—	feHma	—	nifHmu u mhux nifHmu.

FL-AHHAR.

Bħal	kiseR	—	kisRa	—	niksRu	—	kisiRha
jktarb	laqaGħa	—	laqGħa	—	nilqGħu	—	laqaGħha.

Għall-kitba ta' «erbgħha, sebgħha, disgħha» nimxu fuq il-kitba ta' «ħamsa» u għalhekk mita nħossu li għandna niktbu «il-hames» niktbu wkoll «ir-rabagħ (raba'), is-sebagħ (seba'), id-disagħ (disa')». Mela ħames hobżiet—ħamsa min-nies erbagħ hobżiet—erbgħha min-nies.

Mita l-għiġi tkun l-ahħar ittra tal-kelma u ma tkunx tinhass, jidher minn flokha appostrofu: *qala'*, *semma'*, *ma'*, *ir-raba'* iżda mita tieħu l-hoss ta' ħi għandha dejjem tidher: *qligħi*, *żebagħi*.

Fil-bidu tal-kelma, il-għiġi ma tithħaxxinx ma' konsonanti oħra. Ghad illi niktbu «*HMilt* minn *HaMel*» ma nistgħux niktbu «*GħMilt* minn *GħaMel*» iżda *għamilt* jew *aghmilt*.

Hekk ukoll niktbu «*FKieren* minn *FeKrun*» iżda le «*Għasafar* minn *GħaSlur*». Niktbu *għasafar* jew *agħasafar*. (Ara t-Tagħrif faċċ. 23 T. c (2).

EGħLUQ

I.

Għandna 5 Verbi li għandhom il-għerq jispiċċa bil-konsonanti *H* għad li fxi tiswir—iżda mhux fit-tiswir kollu—tinhass *H* (Ara t-Tagħrif faċċ. 89. Għadd 56).

1. *XeBaH* ara *xbieHa*. Għalhekk *xebh*, *jixbhu*, *jixbahha*.
2. *NeBaH* „ *nbieHa*. „ *nebh*, *nebbahha*, *stenbah*.
3. *WeGaH* „ *wiegħHa*. „ *gieh*, *wiegħgħaha*, *wiegħghu*.
4. *BoLoH* „ *bluHa* „ *belha*, *imbellah*, *bellhu*.
5. *KoRoH* „ *kruHa* „ *kerha*, *mkerrah*, *kerrhu*.

Għandna 2 Verbi li għad li l-għerq tagħħom jispiċċa bil-*Għi* fit-tiswir tal-kelma ma jinxu għal kollex ma' shabhom *QaLaGħi*, *ĠaMaGħi* etc. Dawn huma

ŻeBaGħi u FoRoGħi

Fejn ngħidu u niktbu *qala'* *glajt*, *glajna* għandna niktbu *żabagħi*, *żbagħi*, *żbagħha*—*forogħi*, *frogħi*, *frogħha*. Dan jiġri għax il-*Għi* ta' *żabagħi* u *forogħi* hi iżjed qawwija minn ta' *qalagħi*, *ġamagħi*, etc. (*) Għalhekk tiktebx *żbajt* flok *żbagħi* etc.

II.

Billi l-hoss twil ta' i jew ie quddiem il-konsonanti tal-ger-zuma *għ*, *h*, *ħ*, *q*, jista' jqarraqna, tajjeb li wieħed jiftakar dan;

Il-kliem li jissser l-egħmil ta' xi ħaġa (*nomi infinitivi*) jinkiteb bil-vokali i qabel l-ahħar konsonanti: u għalhekk bħal ma-niktbu *qtil*, *tqattir* niktbu wkoll *gmigħ*, *inbiħ*, *tixbiħ* — waqt li l-isem ta' min jagħmel dak l-egħmil jinkiteb bil-ie: *ġemmiegħ*, *nebbieħ*, *xebbieħ*.

Mill-bqija ikteb *ie* mita tkun flok ā :—

sahħiet flok *sahħa-t*
ħallieħ „ *ħalla-h* = *hu ħalla lilu*, iżda
ħallih „ *ħalli-h* = *int ħalli lilu*.

Hekk ukoll *biegħ*, *fieg* u l-verbi mohfijin l-oħra kif ukoll *bleiħ*, *xjeħ*, *djieq*, u l-verbi mnisslin ta' dil-ghamla.

Barra minn dawn, tajjeb li wieħed jiftakar jew iżomm quddiem għajnejh l-ortografija ta' dal-kliem li hi mibnija fuq l-eti-mologija tal-kelma.

bih-a	ħlieqa (<i>ċajta</i>)	riħ — rjieħ	sieq
bittiħ-a	ħliqa (<i>min hu maħluq</i>)	riħa	tieqqa
bzieq	mistrieh	riq	tqiż
driegħ	musbieħ	rqiż-a	triq
dulliegħ-a	nieqa	sabiħ-a	tuffieħ
fiħ-a	nixxiegħha	sbieħ	xbieħ-a
gieħ	qatigħ	shiħ-a	xhiħ-a
għalih-a	qiegħ-a	siegħ	xiħ-a
		siegħha	xniegħha

F. S. Caruana.

TMIEM

(*) Fil-Malti, bħal fil-Għarbi, hemm żewġ *Għ*: waħda iż-żejjed qawwija minn l-oħra, iżda billi fil-Malti t-tnejn iktarx jinhassu xorta, jinkitbu t-tnejn *Għ*.

Hekk ukoll hemm żewġ H. Il-ħi ta' *ħareg* hi izqed qawwija mill-ħi ta' *ħaraq*; iżda fil-Malti t-tnejn jinhassu xorta.